

DE PERIKELEN VAN UNESCO EN AALST
CARNAVALTUSSEN LACHEN EN
SPEL ZEGT DE ZOT
ZIJN **MENING** WEL

“Waar is de essentie van menselijkheid wanneer antisemitische carnavalskostuums openlijk paraderen in onze straten?” Scherpe woorden uit een recente speech van Europees Commissievoorzitter Ursula von der Leyen, waarin ze impliciet verwijst naar Aalst Carnaval. Hoewel het carnavalsfeest in 2021 niet plaatsvindt vanwege de COVID-19-pandemie, blijft het de gemoederen beroeren. Dit artikel zoomt in op de schrapping van Aalst Carnaval van de Unesco-lijst van immaterieel erfgoed en de perikelen die ermee gepaard gingen. Het brengt een analyse in het licht van het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens.

Marieke Lefevre en Marthe Van Damme

Het carnaval van Aalst is een volksfeest waar men volop de draak steekt met politiek, cultuur en religie. Kenmerkend zijn de spot en satire met licht anarchistische ondertoon. In 2010 nomineerde België het Aalsterse carnaval voor inschrijving op de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid, waarna Unesco het vervolgens opnam op de lijst.¹

Sinds die inschrijving ontving Unesco echter meer dan twintig klachten. Zo werd in 2013 een klacht ingediend naar aanleiding van een praalwagen die leek op een Duitse treinwagon. Daarop stonden mensen in nazi-officierenkostuums en er waren kannen met het Zyklon B-gifgas te zien. De carnavalisten wilden de draak steken met het stadsbestuur en maakten daarbij allerlei allusies op de nazi's. In 2019 zwol de internationale comotie nog meer aan. Op een praalwagen werden poppen gebruikt die Joden op een karikaturale manier afbeeldden. Deze poppen hadden groteske haakneuzen, pijpenkrullen en zaten op gouden munten en zakken met geld. Op de achtergrond werd muziek gespeeld met rijmende woorden die verwijzen naar Joodse stereotypen zoals kluis (en “roze muis” en “Joodse muis”). De groep

carnavalisten van De Vismooil'n wilde benadrukken dat zij een sabbatjaar hielden en geld wilden besparen. Voor Unesco daarentegen bleek dit de spreekwoordelijke druppel. De organisatie veroordeelde het racistische en antisemitische karakter van sommige voorstellingen.²

Ook Unia, het interfederaal gelijkheidscentrum in België, ontving in maart 2019 vijftig meldingen over dit carnaval. Daarover bracht het instituut op 23 oktober 2019 een rapport uit.³ Specifiek voor wat betreft de praalwagens van De Vismooil'n wees men op het duidelijk antisemitische karakter van de door de carnavalsgroep gebruikte stereotypen. Niettemin gaf het rapport aan dat dergelijke stereotypen volgens de Belgische wetgeving evenwel slechts strafbaar zijn wanneer er de kwaadwillige bedoeling achter schuilt om andere personen aan te zetten tot discriminatie, segregatie, haat of geweld. Volgens Unia was dat hier niet het geval.

VERENIGBAAR MET MENSENRECHTENINSTRUMENTEN?

Geconfronteerd met de commotie en de vele internationale reacties, verklaarde Unesco op 8 november 2019 Aalst Carnaval van de lijst te willen halen. Ook de burgemeester van Aalst verzocht zelf om een schrapping.⁴ Een maand later, op 13 december 2019, gebeurde dat ook.⁵ Unesco verklaarde dat de herhaling van racistische en antisemitische voorstellingen onverenigbaar is met haar grondbeginselen. De organisatie werd in 1945 opgericht als reactie op een wereldoorlog, waarvan racistisch en antisemitisch geweld belangrijke motoren waren. Een dergelijk evenement op de lijst dulden zou dan ook de geloofwaardigheid van de organisatie schaden. »

Bovendien stemt het Aalsterse carnaval volgens Unesco niet overeen met de definitie van immaterieel cultureel erfgoed, zoals vervat in artikel 2 van de Conventie voor het borgen van imma-

terieur erfgoed van 2003; er wordt “uitsluitend rekening gehouden met het immaterieel cultureel erfgoed dat verenigbaar is met de bestaande internationale mensenrechteninstrumenten en met de eisen van wederzijds respect tussen gemeenschappen, groepen en individuen ...” Deze definitie vereist o.a. dat immaterieel erfgoed verenigbaar moet zijn met de bestaande internationale mensenrechteninstrumenten. Op mondiaal niveau zijn de belangrijkste instrumenten het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten en het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten, beide gebaseerd op de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Op regionaal niveau is het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) *in casu* van toepassing.

Hieronder lichten we kort toe of bepaalde representaties tijdens Aalst Carnaval in strijd zijn met het EVRM.⁶ De focus ligt op het recht op vrije meningsuiting en de vragen die rijzen bij het gebruik van negatieve stereotypen die onrechtstreeks discriminatie kunnen teweegbrengen.

EEN OVERWINNING OP HET RECHT OP VRIJE MENINGSUITING?

Het recht op vrije meningsuiting verleent het individu de vrijheid een mening te koesteren en die vrij te uiten. Het recht is essentieel voor zowel de ontplooiing van het individu als het goed functioneren van een democratische samenleving. Artikel 10 van het EVRM waarborgt dit recht voor de lidstaten van de Raad van Europa.

Cruciaal is de vraag in welke mate het recht op vrije meningsuiting de uitoefening van carnaval bepaalt, in het bijzonder wanneer een etnische gemeenschap op de korrel wordt genomen. Voor- en tegenstanders bedienen zich dan van het recht op vrije meningsuiting. Zo beroepen voorstanders zich op de context van carnaval om de spot met etnische groepen te rechtvaardigen. Tegelijkertijd beschouwen de tegenstanders het gebeuren als misplaatst en een misbruik van hetzelfde recht. Zij benadrukken vooral de voorwaarden en de beperkingen aan de vrije meningsuiting. Hoewel het recht op vrije meningsuiting de waarborg biedt dat het individu zich kan uitdrukken via allerlei expressievormen, is dit recht toch duidelijk begrensd. Zo biedt het o.a. geen bescherming voor verklaringen die andere personen en groepen op onwettige wijze discrimineren of aanzetten tot geweld of haat tegen andere personen en groepen, met name op grond van hun ras, religieuze overtuiging, geslacht of seksuele geaardheid. Niemand kan zich op het recht op vrijheid van meningsuiting beroepen om de mensenrechten van anderen te beperken of te ondermijnen. Uiteraard is het niet altijd gemak-

De karikaturen op het carnaval van Aalst zijn ongetwijfeld zeer stereotyperend en kwetsend voor de Joodse gemeenschap, maar op basis van de rechtspraak van het EHRM genieten ze wellicht wel de bescherming van het recht op vrije meningsuiting.

kelijk om de grens te trekken tussen het uiten van intolerante of beledigende standpunten (die bescherming genieten op grond van artikel 10 van het EVRM) en uitlatingen die haat zaaien of andere, beledigende commentaren die zo ernstig zijn dat ze niet beschermd worden.

De rechtspraak van het Europees Hof van de Rechten van de Mens (EHRM) kan een antwoord bieden, meer specifiek via het arrest Da Silva tegen Portugal.⁷ Deze zaak gaat over een carnavaalsvierder die de burgemeester van een stadje bespote. Mijnheer Da Silva stelde de politicus voor als een corrupt figuur die een blauwe zak vol smeergeld met zich meedroeg. Het EHRM meende dat het opzet duidelijk satirisch van aard was. Het betrof een vorm van artistieke expressie én sociale commentaar die gebruikmaakte van uitvergroting, overdrijving of verdraaiing van de werkelijkheid. In meerdere arresten beklemtoonde het Hof dat satire en spot een open en diverse samenleving voeden en bijdragen aan het maatschappelijk debat.⁸

Carnaval is bij uitstek de plaats waar feestvierders zich bedienen van spot en satire en de uitlatingen op Aalst Carnaval gebeurden dus binnen deze context. De karikaturen op het carnaval van Aalst zijn ongetwijfeld zeer stereotyperend en kwetsend voor de Joodse gemeenschap, maar op basis van de rechtspraak van het EHRM genieten ze wellicht wel de bescherming van het recht op vrije meningsuiting.

WAT MET SCHADELIJKE STEREOTYPEN?

Een tweede benadering om Aalst Carnaval te analyseren vanuit mensenrechtenperspectief focust op de stereotypen die onrechtstreeks discriminatie van minderheidsgroepen teweeg-

Alex Sky via Pixabay

brengen.⁹ Hoewel stereotypen in se bestaan om onze complexe alledaagse werkelijkheid enigszins te kunnen structureren, zijn er ook schadelijke stereotypen. Die houden volgens verschillende onderzoekers ongelijkheid en discriminatie van bepaalde minderheidsgroepen in stand en versterken ze zelfs. Momenteel bestaat er echter geen consensus over hoe wetgevers of rechters hiermee precies moeten omgaan én of dit wel een opgave voor het recht is.

Vooral op het gebied van raciale stereotypen, zoals die bij Aalst Carnaval voor beroering zorgden, is het niet vanzelfsprekend ze als een schending van mensenrechten te erkennen. Deze stereotypen komen zeer zelden aan bod in mensenrechtenkwesties. Op dit moment moest het EHRM zich nog niet uitspreken over zo'n schending wegens raciale stereotypen binnen de context van carnaval. Niettemin is het van belang om in deze materie te wijzen op het controversiële arrest Aksu t. Turkije.¹⁰ In deze zaak startte de heer Aksu, die van Roma-afkomst is, twee procedures op bij het EHRM tegen het Turkse ministerie van Cultuur. Hij beweerde dat drie door de overheid gefinancierde publicaties passages en definities bevatten die negatieve, discriminerende en bevooroordeelde connotaties (stereotypen) bevatten ten aanzien van Roma. In deze publicaties stond o.a. dat Roma zich inlieten met illegale activiteiten en leefden als “dieven, zakkenrollers, oplichters, rovers, woekeraars, bedelaars, drugsdealers, prostituees en bordeelhouders”. Aksu tekende beroep

aan op basis van artikel 8, het recht op eerbiediging van privéleven, en artikel 14 van het EVRM, het non-discriminatiebeginsel. Dit omdat hij van mening was dat deze publicaties hem als lid van de Roma-gemeenschap beledigden.

Het EHRM verwierp het beroep op artikel 14 van het EVRM. Het Hof was van oordeel dat de zaak geen betrekking had op een verschil in behandeling of etnische discriminatie, aangezien de verzoeker geen bewijs had geleverd dat de betwiste publicaties een discriminerende bedoeling of effect hadden. Hierop behandelde het Hof de zaak uitsluitend op grond van artikel 8 van het EVRM. Maar ook daar stelde het Hof geen schending vast. De vraag was of Turkije voldoende had gedaan om het privéleven van de verzoeker te beschermen; met andere woorden: of zijn identiteit niet werd aangetast via bepaalde stereotypen. Dit recht moest worden afgewogen tegen de uitoefening van het recht op vrijheid van meningsuiting door anderen. Het Hof stelde dat Turkije wel degelijk aan zijn verplichting had voldaan om het recht op privéleven van iemand van de Roma-gemeenschap voldoende te beschermen. Deze uitspraak van het Hof wordt echter bekritiseerd, vooral dan vanwege het gegeven dat het EHRM negatieve stereotypering van minderheidsgroepen niet als discriminatie aanziet. Hoewel dit arrest geen mensenrechtenschending heeft vastgesteld wegens het gebruik van bepaalde stereotypen, is het toch een belangrijk arrest. Het Hof verklaart immers voor de eerste keer

»

Christophe Couckuyt, via Flickr, CC BY 2.0

expliciet dat men door negatieve stereotypering interfereert in het vermogen van het individu om zijn eigen identiteit en levensloop te bepalen. Het Hof wijst erop dat een staat, op basis van artikel 8 van het EVRM, veroordeeld kan worden wanneer deze niet genoeg zou hebben gedaan om de identiteit van bepaalde minderheidsgroepen te beschermen, door de negatieve stereotypering van deze groep tegen te gaan. Of dit al dan niet het geval is, hangt uiteraard telkens af van de concrete context waarbinnen deze stereotypen zich manifesteren.

EN WAT BRENGT DE TOEKOMST?

Samenvattend: in deze bijdrage schetsten we het verloop van de perikelen tussen Unesco en Aalst Carnaval. Aalst Carnaval werd door Unesco op vraag van de stad zelf van de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de mensheid gehaald. Sommige representaties tijdens Aalst Carnaval waren volgens Unesco in strijd met haar grondbeginselen, met de bestaande internationale mensenrechteninstrumenten en met de eisen van wederzijds respect tussen gemeenschappen, groepen en individuen. We bekeken of de representaties van Aalst Carnaval in strijd waren met het EVRM. Op grond van de huidige rechtspraak van het EHRM genieten deze wellicht

de bescherming van het recht op vrijheid van meningsuiting. Ook bogen we ons over de vraag of er dan geen mensenrechtenschending voorligt, wanneer deze stereotypen onrechtstreeks discriminatie van minderheidsgroepen teweegbrengen. In de context van carnaval heeft het Hof hierover tot nu toe nog geen arrest gewezen. Niettemin stelt het Hof dat men door negatieve stereotypering interfereert in het vermogen van het individu om zijn eigen identiteit en levensloop te bepalen. Een staat kan wel degelijk veroordeeld worden wanneer deze niet genoeg zou hebben gedaan om de identiteit van een bepaalde minderheidsgroep te beschermen door negatieve stereotypering van deze groep tegen te gaan. En of dit binnen de context van Aalst Carnaval ooit het geval zal zijn, zal de toekomst verder uitwijzen. ■

 Marike Lefevre is onderzoeker aan het Leuven Centre for Public Law met een specialisatie in mensenrechten. Zij bereidt een doctoraat voor in het kader van het FWO-onderzoeksproject: *Popular Culture on Trial: European Human Rights as Agents of Cultural Change or Conservation?*

Marthe Van Damme is recent afgestudeerd als juriste aan de KU Leuven. In het kader van haar masterproef onderzocht ze hoe ver het recht op vrije meningsuiting reikt binnen de uitoefening van erkende tradities, zoals Aalst Carnaval.

Bronnen en literatuur

1. *Programme and meeting document on the evaluation of nominations for inscription in 2010 on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity* (15-19 November 2010), UN Doc. ITH/10/5.COM/CONF.202/6 (2010), 14; <https://ich.unesco.org/en/decisions/5.COM/6.3>.
2. Zie: <https://en.unesco.org/news/unesco-condemns-racist-and-anti-semitic-representations-carnival-aalst-belgium-3-march>.
3. Rapport UNIA, *Carnaval en de grenzen aan de vrijheid van expressie* (2019), 16-17. Geraadpleegd via https://www.unia.be/files/Documents/Publicaties_docs/Carnaval_2019_NL.pdf, X.
4. 14e vergadering van het Intergouvernementeel Comité voor de bescherming van het immaterieel cultureel erfgoed van de mensheid van 13 december 2019; Unesco, "Unesco requests consideration for the possible removal of the Aalst Carnival from its Intangible Heritage Lists". Geraadpleegd via <https://en.unesco.org/news/unesco-requests-consideration-possible-removal-aalst-carnival-its-intangible-heritage-lists>.
5. *Decision of the Intergovernmental Committee*: 14.COM 12, <https://ich.unesco.org/en/Decisions/14.COM/12>.
6. Gelet op het korte bestek van deze bijdrage werd gekozen om enkel het EVRM toe te passen, hoewel een analyse in het licht van de overige mensenrechteninstrumenten ook zeker nuttig zou geweest zijn.
7. EHRM 20 oktober 2009, nr. 41665/07, Alves da Silva/ Portugal.
8. EHRM 8 juli 1986, nr. 9815/82, Lingens/Oostenrijk, para. 41; EHRM 18 juli 2000, nr. 26680/95, Şener/Turkije, para. 39; EHRM 19 april 2001, nr. 32686/94, Marónek/Slowakije, para. 52; EHRM 10 december 2007, nr. 69698/01, Stoll/ Zwitserland, para. 101; EHRM 23 april 2015, nr. 29369/10, Morice/ Frankrijk, para. 124; EHRM 20 oktober 2015, nr. 11882/10, Pentikäinen/ Finland, para. 87; EHRM 29 maart 2016, nr. 56925/08, Bédat/ Zwitserland, para. 48.
9. M. Lefevre, 'Een mensenrechtelijke blik op zwart geschminkte personages in tradities uit Europa', in: *Ethische Perspectieven* 29 (2019), 4, p. 211-214.
10. EHRM (GK) 15 maart 2012, nr. 4149/04 en 41029/04, Aksu/ Turkije.

faro | tijdschrift over cultureel erfgoed

Driemaandelijks tijdschrift

BEVIEL DIT ARTIKEL U?

Ja? Neem dan een abonnement op faro | tijdschrift over cultureel erfgoed. Het blad verschijnt viermaal per jaar en kost amper 25 euro (voor abonnees in België). Woont u in het buitenland? Dan bent u al geabonneerd voor 30 euro.

MEER WETEN?

Op www.faro.be/tijdschrift vindt u alle info.